

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ І ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (на матеріалах української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст.). VII¹

У статті розглядаються певні номінативно-аксіологічні тенденції в розвитку комплексу словотворчих засобів української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст. (насамперед процеси суфіксації) як віддзеркалення нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства, а також явище «лібералізації» критеріїв суспільного оцінювання (за мовними даними).

Ключові слова: ключові слова в українській мові новітнього періоду, номінативно-аксіологічні тенденції в українській мові новітнього періоду, словотворення сучасної української мови.

6.3. Суфіксація іменників (з активізацією низки моделей суфіксального словотворення в широкому стильовому діапазоні від книжних, публіцистичних до розмовних).

6.3.1. Суфіксальна фемінізація — творення / актуалізація іменників жін. р., похідних від іменників чол. р., на позначення осіб жіночої статі переважно за родом занять (професійною й суспільною діяльністю) та соціальним становищем (посадою, званням тощо), рідше — за місцем проживання, етнічною належністю та деякими іншими ознаками. Ця тематична сфера словотворення є, звичайно, однією з найактуальніших у мовному житті сучасного суспільства. Чинниками для її активізації стали не тільки поява нових або актуалізація вже наявних понять, що потребують мовного вираження, — як наслідок ширшого залучення жінок до сфери «чоловічих» родів діяльності, а вже й, безперечно, зростання в українському суспільстві ідей фемінізму, спрямованих, зокрема, й на подолання «мовної дискримінації» жінки². Наприклад (з різним місцем позиціонування таких фемінативів на шкалі від розмовної до вже нейтральної стильової закріпленості): *банкїрка, барменка, бізнесменка, візажистка, водійка, дизайнерка, коментаторка, комп'ютерниця, кооператорка, менеджерка, модельєрка, піарниця, продюсерка, роботодавиця, спонсорка; байкерка, рокерка, хакерка; бойовичка, рекетирка; ваххабітка, ісламістка, шахідка; у діяльності «силових» структур: солдатка «жінка-солдат», десантниця, актуалізоване міліціонерка, дай(і)шниця (працівниця ДАІ); односелиця — від односелець (пор. уже раніше*

¹ Див. початок: Мовознавство.— 2012.— № 3.— С. 3–31; № 5.— С. 13–40; № 6.— С. 3–22; 2013.— № 6.— С. 3–26; 2014.— № 1.— С. 3–31; 2014.— № 3.— С. 3–33.

² Див. докладніше, зокрема: Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство.— 2005.— № 1.— С. 21–23; Архангельская А. Сексизм в языке: мифы и реальность.— Олонец, 2011.— С. 188–234.

фіксоване словниками *новоселиця*); *державниця, достойниця*; як члени політичних течій, партій: «*рухівка*», «*регіоналка*», «*свободівка*» (жінки — члени таких політичних об'єднань, як Народний рух України, Партія регіонів України, «Свобода»); у сфері спорту — цілком нейтральні номінації: *багатоборка, боксерка, важкоатлетка, дзюдоїстка, каратистка, культуристка, плавчиня, спринтерка, стаєрка*; слова, що перейшли з розряду потенційних до цілком реальних: *хокеїстка, штангістка*. Пор. у плані реалізації гендерної політики соціальної рівності щодо жінок, наприклад, довідкову рубрику часопису «Критика» (гол. ред. Григорій Грабович): «Автори й *авторки* (подібна рубрика в інших виданнях має звичайно назву на зразок «Наші автори». — О. Т.). Н. В-ка — *літературознавця, критику, перекладачку, редакторку* літературного часопису... Є. К-ка — доктор філологічних наук, професор, *завідувачка* відділу..., *авторка* низки розвідок...» (2012, ч. 11–12, с. 1). Однак не меншим, а, можливо, навіть більшим, ніж власне соціальний, стимулом для активізації моцїного словотворення в українській мові на її сучасному етапі є системно-нормотворчий чинник — прагнення до максимально повної реалізації тих можливостей, які закладені в словотворчому потенціалі української мови, які формують її своєрідність (тому повніше це явище буде розглянуто саме під цим кутом зору) ³.

6.3.2. Моделі на *-и(і)зація*, рідше *-ація* зі значенням переходу до якісно іншого стану, які включають як активне запозичання відповідних іношомовних слів у цілому (у зв'язку із суспільною актуалізацією в зазначений період позначуваних ними понять — наприклад, *глобалізація, ісламізація*), так і актуалізацію у вжитку вже наявних та творення нових слів ⁴. Це деривати переважно від іношомовних основ, які сприймаються здебільшого як формально віддієслівні, але з погляду реальної деривації вони далеко не завжди спираються на відповідні власне дієслівні основи й більше того — самі можуть ставати основою для творення дієслів. За своєю тематичною спрямованістю в межах соціальної сфери (крім слів з досить загальним значенням, як *віртуалізація, глобалізація, інституціоналізація, структурізація: українського політикуму, Верховної Ради* та ін.: див. 3.3.1) це переважно одиниці на позначення нових, оновлюваних і взагалі актуалізованих понять:

1) державного устрою країни: *суверенізація (республік СРСР, України: в основному щодо періоду 1990–1991 рр.; пізніше — інформаційної сфери, повітряного простору, церкви і т. ін. України); соборизація* («Попри всі зусилля поневолювачів народ України через віки проніс мрію і волю до *соборизації* всіх українських земель у власній державі». — УК, 26.01.1999, с. 4); навпаки, *регіоналізація (України)* і як її крайній вияв — *федералізація* (проблема [нібито] необхідності федеративного устрою України з підігріванням сепаратистських настроїв у регіонах постійно пропагується насамперед з боку сил російської політичної орієнтації, Комуністичної партії України і в окремі періоди особливо загострюється: в 1991–1992 рр., восени 2004 р. — під час «Помаранчевої революції», з кінця 2013 р. — у зв'язку з «Євромайданом», зміною державної влади в країні та збройними масовими заворушеннями в Донбасі з весни 2014 р. та агресією Російської Федерації проти України; див. також п. 3.3.7) (два останніх сло-

³ Див.: Тараненко О. О. Словотворення української мови в аспекті сучасних системно-нормотворчих тенденцій // Мовознавство. — 2015. — № 1 (у друку).

⁴ Пор. також, наприклад: Коряковцева Е. И. Производные nomina actionis и языковой образ постсоциалистического общества (на материале русского, польского и чешского языков) // Відображення історії та культури народу в словотворенні. — К., 2010. — С. 133–144.

ва не є абсолютними неологізмами): «ЗМІ, зокрема й телеканали, мають зрозуміти, що саме Україні намагаються нав'язати під виглядом “федералізації”, кому вигідні процеси дезінтеграції країни» (С. Грабовський. — Д, 14.02.2014, с. 19); останнім часом стало вживатися також *сепаратизація* (України); *вертикалізація* ([виконавчої] влади: установлення відношень жорсткої підпорядкованості — «вертикалі»: див. п. 3.7 — нижчих органів виконавчої влади вищим, початок якого пов'язують з періодом президентства Л. Кучми, а посилення — з роками президентства В. Януковича);

2) суспільно-політичного життя країни, державної та суспільної ідеології, національно-культурного розвитку українського народу: *демократизація* (інтенсивна актуалізація цього слова: див. 3.3); *лібералізація* (суспільного життя, візового режиму, норм літературної мови); *плюралізація* (суспільного життя, форм власності та ін.: див. 3.3.1); *легітимізація* (див. 3.3.6); *гуманізація* (освіти, законодавства, армії та ін.: див. 3.3.3), *гуманітаризація* (освіти); *міфологізація* (з одного боку: історії, Великої Вітчизняної війни та ін. — з другого боку: масової свідомості і под.); *піаризація* (з одного боку: політика, нового бренду та ін. — з другого боку: суспільства, країни і под.: див. 5.3.1); *екологізація* (навколишнього середовища, виробництва: див. 3.5); *інформатизація, комп'ютеризація, інтернетизація* (шкіль, країни); *олігархізація* («Рівень олігархізації української економіки перевищує 75 %». — Е, 27.12.2012. с. 24); *фашизація* — актуалізація цього слова в дискурсах спочатку лівих, проросійських політичних кіл у застосуванні до ідеології правих кіл української орієнтації — переважно тих, що позиціонують себе як «націоналісти» (див. пп. 3.6, 4.2.2): *фашизація України*, а наприкінці 2013 — на початку 2014 рр. у зв'язку із застосуванням режимом Януковича силової тактики, юридично невмотивованих репресій щодо учасників «євромайданів» уже навпаки — в загальнодемократичному дискурсі щодо діяльності державного керівництва (з його аж ніяк не проукраїнськими симпатіями) та силових органів: «...відбулася повна *фашизація* міліції» (з виступу опозиційного політика Юрія Луценка на майдані Незалежності в Києві 2 лютого 2014 р.), з весни 2014 р. унаслідок посилення з боку Російської Федерації відверто антиукраїнської ідеології та політики й початку воєнної агресії проти України — активізація вживання цього слова щодо Росії: *фашизація Росії, російської суспільної свідомості* і т. ін.; «*майданізація*» (Києва, України; *небезпека «майданізації» Росії*; з різко неохвальною конотацією з боку представників тодішнього державного керівництва, політичних опонентів: *насильницька «майданізація» України*), тобто поширення явищ суспільного протесту з майдану Незалежності в Києві (маються на увазі події осені 2004 і кінця 2013 — початку 2014 років: див. початок п. 6) на інші регіони; низка іменників з префіксом *де-* (див. 6.2.2.1): *деідеологізація, деколективізація, декомунізація, департизація, деполітизація, дерадянізація* та ін. — з можливим утворенням від них уже безпрефіксних іменників як позначення відповідних явищ на новому витку розвитку суспільства: *комунізація, партизація*: «Політична криза в Україні скресла в бік *структуризації* і *партизації* суспільства» (Н. Харчук. — Час, 1997, № 10, с. 2). У нових історичних умовах відбулася актуалізація слів *українізація* (з розвитком нового значення: *українізація комп'ютерів*) і *русифікація* (див. 4.1); поряд з останнім словом стали вживати також *росіянізація*;

3) економіки — по-перше, періоду кінця 80-х — початку 90-х рр.: *бартеризація* (економіки, народного господарства, міжсвідомчих відносин); *ваучеризація* (від *ваучер* — неофіційна назва, за російським зразком, приватизаційних майнових чеків); *купонізація* (введення в Україні 1992 р. як тимчасового пла-

тіжного засобу — до запровадження національної валюти — купонокарбованців); *талонізація* (населення, країни); *лібералізація* (цін); *індексація* (заробітної плати, пенсій), наприклад: «Плюс *бартеризація* усієї країни?» (Т. Позняківська. — Час, 9.04.1998), «На початку незалежності була так звана *бартеризація*: підприємства розраховувалися між собою не грошима, а товарами» (ГПУ, 26.07.2013, с. 6); по-друге, періоду 1990-х — початку 2000-х рр.: *приватизація* (актуалізація слова); *капіталізація* (актуалізація слова в одному із значень — «перехід суспільства до капіталістичного укладу економіки»); *маркетизація*; *валютизація*, *доларизація* (економіки); *офшоризація* (економіки — з переміщенням приватних капіталів в офшорні зони); *орендизація*; *корпоратизація* (державних підприємств; з похідними *корпоратизувати*, *-ся*, *корпоратизований*); *фермеризація* (сільського господарства); *фіскалізація*; *монетизація* (пільг: заміна соціальних пільг грошовою компенсацією за них); *комерціалізація* (спорту, науки, мистецтва та ін.: активізація вживання слова з появою спільнокореневих *комерціалізувати*, *-ся*, *комерціалізований*); *мінізація* (економіки; з появою *мінізуватися*, *мінізований*), наприклад: «Під прапором ідеї “дозволено все, що не заборонено законом” (а законів ще майже не було) відбулася хаотична “*капіталізація*” економіки. За рахунок збідніння одних казково збагатилися інші» (І. Черленяк. — УС, 25.03.1999, с. 7); «Долар, він і в Києві долар. Суцільна *доларизація* нашої економіки давно вже стала фактом» (ГУ, 6.04.1995);

4) загальносоціальної проблематики, культури, суспільної моралі, духовності (це позначення переважно негативних явищ у житті сучасного суспільства — зuboжіння населення, девальвації моральних і духовних принципів тощо; можливі випадки усвідомлюваного мовцями дисонансу між «книжністю» утворень цього словотвірного типу і їх реальним змістовим наповненням: *бидлізація* і под.): *меркантилізація*; *інфантилізація* (суспільства, молоді); *сексуалізація* (культури, мистецтва); *гламуризація* (життя, мистецтва та ін., *тотальна гламуризація свідомості*: див. 5.3.1); *скандалізація*; *вандалізація* (суспільства); *екстремізація* (суспільства, масової свідомості, політичного процесу); *маргіналізація* (українського суспільства, культури, кіно та ін.: див. 5.3.1); щодо посилення криміналізованості суспільства — *криміналізація* (економіки, міліції, влади, суспільства, країни), *мафі(і)зація*, *бандитизація* (країни, влади; *повальна бандитизація*); *кланізація* (бізнесу, ЗМІ та ін.); *наркотизація* (молоді, населення, країни), *наркоманізація*; *люмпенізація*, *жебракізація* (населення; *масова жebraкізація*); *плебеїзація* — а) в загальносоціальному плані — як зuboжіння населення; б) у плані суспільної духовності — як її девальвація (суспільства, духовності, духу), зневажл.-підсил. до другого з цих значень — *бидлізація*; *ідіотизація* (населення, молоді; *масова ідіотизація*), підсил. *дебілізація* (молоді, суспільства; «Укупі з нестабільністю виплат заробітної плати такий стан соціальної інфраструктури регіону призводить до масового збільшення злочинності й появи такого специфічного явища, як соціальна *дебілізація населення*»: М. Алфьоров. — УС, 3.01.2002, с. 4), *параноїзація*, *шизофренізація*, *шизоїзація*, *олігофренізація*; у національно-мовному плані: *манкуртизація* (населення, молоді, українців: див. 4.2.1); у культурно-мовному плані: «*суржикізація*» (української мови, культури).

На позначення тих чи інших реальних або можливих негативних тенденцій у розвитку України стали вживатися також деривати від назв країн та інших топонімів, від прізвищ (в основному політиків) та деяких інших розрядів власних

назв⁵. Так, щодо відповідних можливих аспектів політичного та економічного розвитку країни — *латиноамериканізація*, іноді «*бананізація*» (мається на увазі вислів «*бананова республіка*»): «Україна має всі шанси стати нормальною європейською державою. Пророцтва щодо неминучої “*бананізації*”, мені здається, — суто емоційні перебільшення» (Іван Дзюба. — ПiК, 1999, № 18, с. 39); щодо можливого розвитку державного устрою країни — *балканізація*, *югославізація*, тобто розпад після гострих збройних протистоянь за національно-мовними та релігійними ознаками на окремі державні утворення, з близьким значенням — *ліванізація*: «небезпека *балканізації* України»; «... відмова від федеративного устрою держави, що може призвести до небезпечного в сучасній Україні ефекту “*балканізації*” (ланцюгової реакції безперервного територіального дроблення) або “*ліванізації*” (національної “паспортизації” населення з метою забезпечення представництва у державних органах)» (М. Орзіх. — ГУ, 6.07.1993, с. 3) (пор. у сучасних південнослов'янських мовах одиниці на зразок болг. *македонізація*, *сърбизація*, серб. *косовизація*); щодо культурно-мовних аспектів — *ірландізація*, тобто втрата корінною нацією своєї мови і, як наслідок, значною мірою й культури та послуговування мовою колишньої метрополії за наявності власної державності: «Другий абзац 10-ї статті (Конституції України. — О. Т.) криє в собі величезну небезпеку майбутніх конфліктів, розламу України, її *ірландізації*» (Павло Мовчан. — СП, 1996, ч. 5) (див. 4.1 п. 3г); щодо культурних аспектів розвитку в умовах сучасного глобалізованого світу — *американізація*, *макдональдизація*, *снікеризація* і под. (див. п. 5.4). Складнішою є семантична структура слова *білорусизація* (від назви сусідньої країни й народу з історією та сучасним станом, найбільшою мірою подібними до ситуації в Україні), тобто розвиток країни ніби за зразком сучасної Білорусі: а) у зовнішньополітичних аспектах — потрапляння в економічну та політичну залежність від колишньої метрополії, тобто від Росії: «Аналіз документів, які належить підписати Леоніду Кучмі під час візиту до Російської Федерації, навів народного депутата на сумну думку: Україну чекає стрімка “*білорусизація*”, а “перлини української економіки” перекочують у власність кремлівських “нових росіян”» (О. Дмитричева. — КВ, 27.02.1998); б) у внутрішньополітичних аспектах — розвиток у напрямі авторитарного політичного режиму: «“Україна рухається шляхом *білорусизації*. На це вказують розправи з політичними опонентами з допомогою судів...”», — наголосив під час конференції Станіслав Шупкевич» (УМ, 13.12.2012, с. 3); в) у культурно-мовному аспекті — тенденції, подібні до *ірландізації*. З інших відтопонімічних дериватів: *європеїзація (України)* — актуалізація цього слова як позначення одного з можливих її кардинальних цивілізаційних курсів: див. 5.2.2); *чорнобілізація (України, Землі; духовна, мовна чорнобілізація)*.

Найчастотніше вживаними похідними цього словотвірного типу від прізвищ політиків є: *(де)кучмізація* (ці іменники вживалися переважно в період другого президентства Л. Кучми: див. п. 4.3; непродуктивність подібних утворень від прізвищ ще двох Президентів України — В. Ющенко і В. Януковича — можна

⁵ Див. також: *СТИШОВ О. А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації).— К., 2003.— С. 134; *Кomparacja współczesnych języków słowiańskich: Słowotwórstwo / Nominacja / Red. nauk. I. Ohnheiser.*— Opole, 2003.— S. 324–325; *ФЕРМ Л.* Особенности развития русской лексики в новейший период (на материале газет).— Uppsala, 1994.— С. 68–70; *Земская Е. А.* Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца ХХ столетия (1985–1995).— М., 1996.— С. 108; *Waszakowa K.* Perspektywy kognitywnego opisu słowotwórstwa (kognitywna interpretacja znaczenia derywatu) // Z polskich studiów slawistycznych. Seria 10: Językoznawstwo.— Warszawa, 2002.— S. 256–258.

пояснити, очевидно, насамперед «незручністю» для такого роду словесних операцій самих їхніх прізвищ); від прізвищ радянських лідерів — *сталінізація* і ще більше *десталінізація* (особливо це стосується періоду пізньої «перебудови»); від прізвищ лідерів сусідніх країн — *лукашенкізація* (України) і *путінізація* (України) (від прізвищ президентів Республіки Білорусь О. Лукашенка та Російської Федерації В. Путіна): переважно щодо крену внутрішньої політики України в період президентства В. Януковича в бік наближення до політичного ладу в Білорусі або в Росії. Як реакція з боку певних політичних сил України (переважно лівих, проросійських) і Росії на посилення ролі Галичини в сучасних процесах українського націє- і державотворення (див. пп. 4.2.2, 4.2.5; пор. також у п. 6.2.6 одиниці *антигалицький* і под.) — виникнення у відповідних дискурсах дериватів з несхвальною конотацією *«галичанізація»* (України), *«бандеризація»* (України).

6.3.3. Модель із суфіксом *-щин-а* (з несхвальною або зневажливою конотацією) на позначення різко негативних суспільних явищ (з погляду «інших» суспільно-політичних, релігійних та ін. кіл) — явищ як уже з певною «традицією» в українському суспільстві, так і тих, що постійно виникають у зв'язку з переоцінюванням і відкиданням попередніх соціальних, культурних та ін. цінностей і постійно «оновлюються» залежно від нового розставлення «фігур» на різних «шахівницях». Так, серед мовних маркерів антицінностей у загальному комплексі української національно-державницької проблематики у вжитку активізувалися такі слова, різною мірою відомі й давніше, як *малоросійщина* (див. 4.2.1), *отаманичина* (див. 4.1), *хutorяничина*, *шароваричина* (див. 5.2.2), *кочубейщина* (явище національного зрадництва з боку представників української політичної еліти; за прізвищем Василя Кочубея, автора доносу на гетьмана Івана Мазепу російському цареві Петру I); у межах цього ж дискурсу — як вираження критичного ставлення до «імперської Росії» — стало вживатися *азійщина* (те саме, що *азіатчина*, але звичайно в застосуванні до явищ саме російської дійсності), реактуалізувалося *московщина* (див. 4.1). Як один з маркерів антицінностей українського культурно-мовного плану постало слово *«тарануньківщина»* (від *Таранунька*) — для характеристики українського гумору, що ґрунтується на експлуатації «суржику»⁶. На позначення негативних явищ, що дісталися від радянського минулого, стало вживатися *радяничина* («рудименти *радяничини* в суспільстві»); «У 70–80-х роках минулого століття Львів витворив особливе явище — письменницький андеграунд. Боротьба однодумців-бунтарів проти *радяничини* не була ідеологічною, “совок” радше викликав відразу на естетичному рівні»: О. Гутик. — ВЗ, 12.09.2014, с. 8), від прізвищ радянських лідерів, ідеологів: *сталінічина*, *беріївщина* (від прізвища *Берія*), *брежнєвщина*, *суловщина*, *маланчуківщина* — утворення, особливо характерні для періоду «перебудови» (див. 2.2). На позначення негативних явищ уже незалежної України — від прізвищ її президентів: *кучмівщина* (див. 4.3), *юценківщина*, *януковщина*, прем'єр-міністрів: *лазаренківщина*, *азаровщина*; як характеристика «розкольної» діяльності від початку 90-х років митрополита, а згодом патріарха Філарета, що привела до утворення не залежної від РПЦ Української православної церкви Київського патріархату: *філаретівщина* (у дискурсах його релігійно-політич-

⁶ Див. докладніше: *Тараненко О. О.* Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) // *Мовознавство*. — 2003. — № 1. — С. 32–33.

них опонентів). Серед похідних від прізвищ лідерів інших держав найчастотнішими є *путінщина*, *лукашенківщина*.

6.3.4. Модель (непродуктивна) творення абстрактних іменників на *-ість* від відносних прикметників — у тих випадках, коли таким чином увиразнюється «якісність» ознаки, суспільно важливої для мовців: *українськість* / *неукраїнськість*, *антиукраїнськість* (*дух українськості*, *прилучення до українськості* та ін.; *неукраїнськість*: *газети*, *влади* та ін.: див. 4.1г, 4.1е), *європейськість* / *неєвропейськість*, *антиєвропейськість* (*європейськість України*; *причини нашої неєвропейськості*: див. 5.2.1), *азійськість* — як протилежність до *європейськості*, *радянськість* (це слово можна було почути і в радянський час — наприклад, у виступі критика, рецензента літературного твору: «Авторові бракує відчуття того, що я б назвав “радянськістю”», хоча словники його не фіксували; тепер воно актуалізувалося, але зі зміною позитивної конотації на негативну) і зневажл. *совковість* (див. пп. 2.2, 5.2.2) та деякі інші. Наприклад: «...сучасна влада не може реформувати країну через *радянськість* мислення» (В. Скуба. — Д, 6.10.2009); «П. Симоненко обіцяє, що Компартия ставить перед собою одним з основних завдань повернути нам державу. Треба думати — Радянський Союз. ... Д. Табачник радить жалкувати, що я втратив *імперськість* та якутські алмази» (П. Карпенко, доцент, м. Кіровоград. — УМ, 21.03.2013, с. 8). У зв'язку з розвитком в Україні гендерного руху та наукових досліджень у цій сфері, а також з поширенням різноманітних неканонічних релігійних, окультних та ін. учень стала функціонувати опозиція *жіночість* (досі словники подавали це слово тільки в «якісному» значенні: те саме, що *жіночність*) — *чоловічість*: «категорії *жіночості* — *чоловічості* в мовах світу»; «Датель Буття (Дажбог) діє, як *жіночість* в жінці, і діє, як *чоловічість* в чоловікові» (Лев Силенко. Святе вчення).

6.3.5. Модель (непродуктивна) творення іменників з іронічною конотацією на *-іад-а(іяд-а)*⁷ на позначення різних явищ досить тривалої й активної, з (частою) зміною учасників, але непродуктивної діяльності в державному житті — це вже відносно усталені *спікеріада*, *коаліціада*, меншою мірою *прем'єріада* (про складні й затяжні процеси обрання Голови Верховної Ради України та формування провладної коаліції з її фракцій і окремих депутатів, призначення прем'єр-міністра й формування уряду) та різноманітні оказіоналізми: «Згадаймо лишень кількамісячну ганебну *спікеріаду*», коли Верховна Рада, марнуючи народні гроші, ніяк не могла обрати собі Голову...» (В. Плющ. — ЛУ, 27.01.2000, с. 1); «Ареною боротьби за це стала нова Верховна Рада. В ній одне за одним відбувалися дійства: *спікеріада*, *портфеліада*, *урядіада* — останнє зводилося до того, щоб відправити у відставку уряд А. Кінаха» (ВЗ, 25.07.2002).

6.3.6. Модель (непродуктивна) творення відприкметникових іменників зі значенням збірності із суфіксами *-ик(-ік)-а* на позначення відповідних актуалізованих у сучасному суспільстві понять: *автентика* — автентичне мистецтво, його зразки («Сьогодні молодьна Європа аж пищить від *автентики*. Поволі почала звертати увагу на речі в національному українському стилі і фінансова еліта нашої країни». — ВЗ, 5.04.2002, с. 16), *аналітика* — аналітичний огляд (огляди), аналітичний прогноз (прогнози), *етніка* — етнічне (національне) мистец-

⁷ В основі її можна вбачати одиниці на зразок *олімпіада*, *спартакіада* і под., а серед безпосередніх зразків для наслідування — оказіоналізми з назв досить популярних перед цим радянського сатиричного кінофільму *«Прохиндіада, или Бег на месте»* — від рос. *прохиндей* (1984 р., кіностудія «Ленфільм»), режисер В. Трегубович) і химерного роману Юрія Андруховича *«Московіада»* (1993 р.).

тво, його зразки, *конкретика* — конкретні факти, справи, вчинки («Не треба загальних фраз — потрібна *конкретика!*»), *травматика* — травматична зброя, травматичний пістолет, травматична рушниця (*озброні травматикою*). Пор. зовні подібне *пластика* — пластична операція (див. 6.4 п. 26).

6.3.7. Розмовна модель із суфіксом *-к-а* як наслідок універбації атрибутивних словосполучень (безпосереднього їх стягнення, рідше — стягнення з метонімічним зміщенням, наприклад: *валютка*) та стягнення структури окремих слів, переважно складних ⁸:

а) *автономка* — автономне опалення (в будинках); *автоцивілка* — страхування цивільно-правової відповідальності власників автомобілів та інших наземних засобів транспорту; *акцизка* — акцизна марка; *альтернативка* — альтернативна цивільна служба; «*апаратка*» — апаратна нарада («У січні цього року в Київській міськдержадміністрації відбулася “*апаратка*”, де розглядалася робота Центру “Тварини в місті”». — УМ, 13.02.1999, с. 6; слово раніше не виходило поза межі бюрократично-управлінського лексикону); *атомка* — 1) атомна бомба (професіоналізм); 2) атомна електростанція; *безготівка* — безготівкові кошти; безготівковий розрахунок (*придбати за безготівку*; *платити безготівкою*); калька рос. *безналичка*, *безнал*, але у формально-словотвірному плані слово може бути результатом не тільки універбації, а й префіксації від *готівка*); *валютка* — пункт обміну валюти («...установлення в пунктах обміну валюти так званих фіскальних апаратів. Мабуть, за *валютками* суцільна фіскалізація прийде й у всі інші точки, де крутяться грошові знаки»: В. Княжанський. — Д, 28.11.1998); *волонтерка* — волонтерська допомога; *гуманітарка* — 1) гуманітарна допомога (у вигляді речей, продуктів харчування, переважно з-за кордону: «*Гуманітарка* — життя для тисяч знедолених. ...Тисячі тонн гуманітарної допомоги вже місяць не можуть рушити далі митниці». — КВ, 14.02.1997); 2) гуманітарна сфера; гуманітарна політика держави; *дистанційка* — дистанційний пульти керування (телевізором тощо); *електронка* — електронна пошта; *комуналка* — 1) комунальна сфера, комунальне господарство; 2) комунальні платежі (*борги за комуналку*); *корпоративка* — корпоративний захід: вечірка, свято та ін.; *кредитка* — кредитна карта (картка); *мажоритарка* — 1) система виборів за мажоритарним принципом; 2) мажоритарний виборчий округ («Наївно, але щиро сподіваюся, що після цих виборів горезвісну *мажоритарку* відмінять!»: Н. Балюк. — ВЗ, 1.11.2012. с. 2; *балотуватися по мажоритарці*); *маршрутка* — маршрутне таксі; *материнка* — материнська плата (у комп'ютері); *мікрохвильовка*, *хвильовка* — мікрохвильова піч (пор. рос. *микроволновка*, п. *mikrófalówka*); *мінімалка* — 1) мінімальна заробітна плата («З 2013-го “*мінімалка*” зросла на 13 гривень». — ВЗ, 3.01.2013. с. 3); 2) мінімальна пенсія; *мобіллка* — мобільний телефон («Дістає [“новий росіянин”] *мобіллку*, дзвонить братві...»: з анекдоту. — УМ, 1.08.2000); *обмінка* — обмінний пункт валюти; *оборонка* — оборонна галузь, промисловість («Досвід відставних генералів має

⁸ Творення дериватів зазначеної моделі може стимулюватися як з російської, так і з польської (через можливе посередництво західноукраїнської та діаспорної мовних практик) мов, навіть якщо вони не є прямими запозиченнями з них, оскільки в цих мовах названий словотвірний тип має високу продуктивність. Пор., наприклад, з одного боку, *кредитка* — кредитна карта (картка), а з другого, — *кредитівка* — кредитна (кредитова) спілка; *пралка* (пор. рос. *стиралка*) і *пралька* (пор. п. *pralka*) — пральна машина; «Як винайняти квартиру в Криму (заголовок). ...Це вам не Болгарія, де ви... маєте у своєму розпорядженні санвузол, *сателітарку*, відео, телефон і т. ін.» (Н. Боднар.— Е, 19.06.2003, с. 6), тобто супутникову антену (пор. п. *antena satelitarna*, *satelitarka*).

врятувати “оборонку”»: В. Авдеев. — Д, 15.01.1997; до 90-х років слово функціонувало тільки як професіоналізм); *офшорка* — 1) офшорна зона; 2) офшорна компанія; *персоналка* — персональний комп’ютер; *пропорційка* — пропорційна система голосування (під час виборів); *сезонка* — сезонна робота, сезонний промисел; *соціалка* — 1) соціальна сфера; 2) про певне явище соціального спрямування: соціальна програма, допомога, реклама («витрати уряду на соціалку»); *спроценка* — спрощена система оподаткування (для підприємств); *флешка* — флеш-нагромаджувач(накопичувач) або флеш-карта; *шенгенка* — шенгенська віза (« — ... Українці складають найчисленнішу групу мігрантів у країнах Європейського Союзу. ... Це лише підтверджує факт високої затребуваності нашими громадянами “шенгенок”»). — Е, 11.07.2013, с. 10); у власних назвах: «*Могиланка*» — Києво-Могиланська академія;

б) зі значенням збірності: *елітка* — 1) елітне житло; 2) елітний алкоголь; *молочка* — молочні продукти; *слабоалкоголка* — слабоалкогольні напої; *ювелірка* — ювелірні вироби, прикраси (пор. вище також *гуманітарка* 1).

Такі суфіксальні деривати можуть оформлятися у вигляді інших, уже готових слів (як мовна гра): «— То хто з вас, — питає суворо генерал, — за “колючку” ходив?» (Р. Іванчук. — ВЗ, 11.07.2002), тобто за колючий дріт; «*ширка*» — широка коаліція (у Верховній Раді; виникло в сленгу народних депутатів і журналістів), пор. у сленгу наркоманів *ширка* 1) шприц для ін’єкції наркотиків; 2) наркотична речовина для внутрішнього введення.

Суфіксальні утворення від аббревіатур, які можуть бути компонентами складних слів: *есемеска* / *СМС-ка* / *СМСка* (*голосувати СМС-ками*: УМ, 16.07.2005, с. 9) — SMS(sms, СМС, смс)-повідомлення; *ефемка* — FM-радіостанція; *сімка* — сім(SIM)-карта.

6.4. Інші моделі творення іменників — неофіційні (розмовні, професійні, жаргонні) моделі відіменникової та відприкметникової деривації з різними суфіксами: *-ник*, *-ик*, *-ець* та деякими ін., з нульовою суфіксацією та усиченням кінцевої частини слова⁹, відприкметникові субстантивати:

1) на позначення осіб за їхніми соціальними, політичними, релігійними та ін. інтересами, уподобаннями, за сферами їхньої діяльності, родом занять і взагалі соціальним статусом (такі слова вживаються переважно у множині, оскільки це назви не стільки окремих осіб, скільки осіб як представників відповідних груп; форми жін. р. уживаються рідше й існують не до всіх форм чол. р.). Активізація цих моделей зумовлена як різко зрослою структурованістю українського суспільства за різними параметрами (часто з формуванням нових номінативних протиставлень: див. 3.3.1), так і значно більшою відкритістю (порівняно з радянською добою) функціонування різних структур суспільства, зокрема для висвітлення в засобах масової інформації, і зорієнтованістю самих ЗМІ на охоплення всього спектра сучасної дійсності. Це структурування загального поля назв осіб:

⁹ Див. також про явище усичення (апокопи) в сучасній розмовній мові: *Костомаров В. Г.* Языковой вкус эпохи : Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. — М., 1994. — С. 161–174; *Ферм Л.* Зазнач. праця. — С. 75–76; *Стишов О. А.* Зазнач. праця. — С. 141. Можна відзначити словотвірні ланцюжки з кількоступеневим усиченням, наявність яких свідчить про активну вживаність з експресивними настановами відповідних одиниць: *фанатик* — *фанат* (слово, відоме принаймні з 1960-х рр.) — *фан* (щодо останнього слова, то тут можливий і вплив англійської мови); *шизофренік* — *шизик* (із суфіксацією) — *шиз*; *гомосексуаліст* — *гомосексуал* (з можливим впливом й англійської мови) — *гомосек* — *гомик* (із суфіксацією).

а) за загальносоціальним статусом:

суфіксальні деривати: *бюджетник* — 1) працівник бюджетної галузі (після утворення сфер економіки, що фінансуються не за рахунок державного бюджету, і з можливою опозицією *бюджетники* — *приватники* внаслідок поширення значення останнього слова взагалі на осіб, зайнятих у цій сфері, а не тільки на самих власників); 2) студент, що навчається коштом державного бюджету (зокрема, з протиставленнями на зразок *студенти-бюджетники* — *студенти-контрактники* або *студенти-платники*); *контрактник* «той, хто працює, навчається, служить в армії за контрактом»; *платник* — *безплатник* «той, хто оплачує надавані йому певні соціальні послуги, товари або звільнений від цього» (студент, що оплачує або ні своє навчання; школяр, що оплачує або ні свій сніданок та обід у школі тощо); *платниця* — *безплатниця*: пацієнтка пологового будинку, що оплачує або ні своє перебування тут); *пільговик* «той, хто має певні соціальні пільги»; *регресник*; *мажоритарник* — рідше *пропорційник* «кандидат у депутати Верховної Ради, що балотується по мажоритарному / пропорційному виборчому округу; депутат ВР, що пройшов по такому округу»; *офшорник*; *альтернативник* — 1) той, хто відбуває альтернативну цивільну службу; 2) прихильник «альтернативної» (некомерційної, «непопсової») музики; узагалі той, хто віддає перевагу чомусь «іншому» замість більш прийнятого; *двомовник* — 1) той, хто вільно користується двома мовами (звичайно українською і російською); 2) зневажл. про того, хто наполягає на запровадженні в Україні державної двомовності; *традиційник* — у широкому значенні «той, хто дотримується певних традицій у тій чи іншій сфері життя, діяльності» (про письменника, художника, музиканта і под. — у значенні «традиціоналіст», на відміну від новатора, модерніста, авангардиста; про релігійних людей, які належать до тієї чи іншої з канонічних конфесій, — на відміну від людей, що належать до різних менш поширених або усталених релігійних громад; це взагалі консервативна в своїх суспільних поглядах та в особистому житті людина) — *нетрадиційник* переважно у значеннях: 1) той, хто займається нетрадиційними або неофіційними методами лікування; 2) той, хто дотримується «нетрадиційних» статевої орієнтації;

усічення (апокопа) твірного слова та лексикалізація його компонентів (якщо на основі відповідного атрибутивного словосполучення, то з метонімічним зміщенням референтної віднесеності слова): *екстремал*; *маргінал*; *нелегал* — той, хто перебуває на нелегальному становищі: це переважно нелегальний іммігрант, нелегальний заробітчанин (в іншій країні), а також той, хто несанкціоновано займається торгівлею в певному місці, хто проживає де-небудь без реєстрації і т. ін. (слово, що раніше вживалося як політичний «жаргонізм» і професіоналізм у значеннях «підпільник», «таємний агент іноземної розвідки» і под., тепер актуалізувалося у зв'язку з масовістю відзначених видів порушення законності); *неформал* — 1) учасник офіційно не зареєстрованих («неформальних») молодіжних та певних інших громадських об'єднань (виникло під час «перебудови»); 2) узагалі той, хто не має певного офіційного статусу («На поталу курортникам-неформалам цього року навіть віддано санаторський пляж. Безкоштовно!»; В. Чепурко. — КВ, 15.08.1997); *офіціал* 1 — *неофіціал* 1 — той, хто офіційно / неофіційно займається певною діяльністю, застосовує офіційні / неофіційні підходи в своїй професійній діяльності («...”нетрадиційники” все більше уводять (так. — О. Т.) від “офіціалів” пацієнтів і гроші»¹⁰); *інфантил* —

¹⁰ Див.: Нелюба А. Словотворчість незалежної України. 1991 — 2011: Словник.— Х., 2012.— С. 367.

інфантильна особа; *неадекват 1* — особа з неадекватною поведінкою; *віртуал 1* — віртуальна (не справжня) особа (при спілкуванні в соціальних мережах Інтернету); *азер* — азербайджанець (звичайно про тих із них, хто займається торговельною і т. ін. або злочинною діяльністю за межами своєї країни); *скін* — від *скінхед*; у формі іншого слова (як мовна гра): «дон» — похідне від «*донецький*» (див. нижче; наприклад: «Якось Янукович піймав рибку. Та не просту, а золоту. Ось і каже рибка *дону*: — Випусти мене, чоловіче...»: з анекдоту. — Е, 5.08.2004); на позначення осіб за їхніми статевими орієнтаціями: *гомосексуал* і вже на противагу цьому — «*натурал*»; *екс* — 1) колишній чиновник високого рангу, впливова в минулому особа («*Екс-заступники Генпрокурора, екс-губернатори* та багато інших “*ексів*”, якщо не вдається влаштувати їх заступниками міністрів чи деінде, знаходять притулок собі на посадах радників»¹¹); 2) колишній чоловік кого-небудь; *екса* — колишня дружина кого-небудь («...*екса* хапається за його телефон». — Ірен Карпа. Повість «Перламутрове *порно*, або Супермаркет самотності»);

субстантивация прикметників: «*новий*» — від «*новий українець*» (див. п. 3.1): «Проте нинішній рік — Коня. А за останніми віяннями моди, класний кінь, як і дороге авто, увійшов до “джентльменського набору” напих “*нових*”» (М. Скорик. — УМ, 3.01.2002), «*крутий*» — багатий і впливовий (див. 3.6); за мовними, національно-політичними ознаками: *російськомовний* — *україн(ськ)омовний* (див. 4.2.4); активізовані у вжитку «*свідомий*», «*цириий*» — іронічно про представників кіл української національно-державницької орієнтації (з боку їхніх опонентів: див. 4.2.2); за статевими орієнтаціями: «*голубий*», рідко «*блакитний*» — про чоловіків-гомосексуалістів, «*рожева*» — про лесбіянок; «*синьо-жовтий*», переважно у мн. — про спортсменів збірних команд України (за кольором форми): «Минулої п’ятниці... чоловіча баскетбольна збірна України повернулася з першого у своїй історії чемпіонату світу. ... визначальним для “*синьо-жовтих*” став результат четвергового матчу Фінляндія — Нова Зеландія» (Н. Дим. — УМ, 9.09.2014, с. 15). На позначення донедавна впливових у державі суспільних угруповань походженням з Донеччини, з Донбасу набув поширення субстантивований прикметник від назви міста Донецьк — «*донецький*» (переважно у мн., навіть з утворенням у межах цього середовища номінативного протиставлення «*стародонецькі*» — «*моллододонецькі*»), утворений за давно вже відомою в російському просторіччі («*мы псковские*» і под.), а звідти в професійній мові (*путейские, фабричные, цирковые* і под.), але особливо в кримінальному жаргоні (пор. *деловые, игровые*, від назв міст: *люберецкие, солнцевские* і т. ін.)¹² моделлю субстантивации прикметників (залучення до цієї моделі інших відтопонімних прикметників на позначення впливових суспільних угруповань за їхнім регіональним походженням, перебуванням, формуванням відбувається за зразком уже цього слова): *партія «донецьких»* (про Партію регіонів України); «Багато аналітиків стверджували про посилення “*донецьких*”, які активно освоюють територію будинку Кабінету Міністрів» (В. Королук. — ГУ, 10.12.2002.), «*Донецькі йдуть* [назва публікації про зміни в складі уряду]? ... незрозумілим є призначення на вакантну посаду п. Юшка, представника донецького політично-економічного

¹¹ Там же. — С. 145.

¹² З кінця 90-х років після приходу до влади в Російській Федерації В. Путіна, вихідця з Ленінграда / Санкт-Петербурга, почали говорити про «*питерських*», тобто вихідців з цього регіону, що їх він став залучати до державного управління: «*група питерських*» і под.

клану. ...І пересічному громадянину глибоко байдуже — йдуть *донецькі, харківські чи дніпропетровські*» (Є. Петренко. — УС, 3.01.2002, с. 3), «Вице-прем'єр: молодий, та *“донецький”*» — назва замітки (Л. Федів. — ВЗ, 11.12.2003). Особливо частотним уживання цього субстантивата було з 2010 до початку 2014 рр. — під час перебування при владі В. Януковича та Партії регіонів України: «І тут керують *“донецькі”* (заголовок). У Житомирі представили нових керівників податкової служби краю. Збором податків в області відтепер опікуватимуться вихідці з теперішньої *“кузні кадрів”* усіх управлінців — *Донеччини*» (С. Бовкун. — Е, 4.07.2013, с. 14); «...Щур — один із символів кримінального світу — хитрий і жадібний крадій. Саме так, по-щурячому, поведуться в Україні *“донецькі”*. ... Під *“донецькими”* я розумію лише представників кримінальних угруповань з конкретного регіону. Саме так в 90-х роках минулого століття представників різних бандитських *“бригад”* ділили на *“сонцевських”*, *“люберецьких”* і т. п. в Росії, *“луганських”*, *“мукачівських”* тощо — в Україні. ... Ще раз підкреслюю: говорячи *“донецькі”*, я не маю на увазі жителів цього міста. Їхні ненажерливі земляки *“дістали”* всіх, але самих донеччан — найбільше. Більшість українців дізналася, хто такі *“донецькі”*, лише восени 2004 року. А донеччанам доводиться жити в такому оточенні все життя. І вони від самого початку розуміли, що собою являють їхні *“донецькі”*. ... Свободу від *“донецьких”!*» (з агітаційних матеріалів «Влада — киянам!» кандидата в депутати Верховної Ради Миколи Катеринчука під час виборчої кампанії до цього органу восени 2012 р.). Як субстантивація порядкових числівників: *«двохсотий»* у значенні *«убитий»* (від *«вантаж 200»* / рос. *«груз 200»* — умовної назви вбитих військовослужбовців Радянської армії, що їх переправляли з Афганістану до СРСР під час радянської інтервенції до цієї країни у 80-х роках) і — очевидно, за цим зразком — *«трьохсотий»* у значенні *«поранений»* (обидві ці одиниці поширилися під час воєнних дій на Донбасі 2014 р.): *«Бійці утримували блокпост, доки його не “переорали” артилерією... — Знищена вся наша мізерна техніка. Є “двохсоті”, — додав Білецький»* (С. Демчик. — ГПУ, 9.09.2014, с. 5), *«За вчорашній день звідси вивезли п'ять “двохсотих” і вісім “трьохсотих”»*;

б) за соціальними платформами, політичними, економічними, релігійними та ін. поглядами, переконаннями: *застійник* «представник, функціонер епохи застою» — *перебудовник* «прихильник перебудови» (утворення другої половини 80-х — початку 90-х рр.: див. пп. 2.2, 3.2); *ринковик*, рідше *риночник* «прихильник ринкової економіки»; *опозиційник* (замість нейтрального *опозиціонер: депутат-опозиційник*); на позначення учасників та прихильників певних політичних рухів, громадських організацій, членів партій, фракцій Верховної Ради — утворення від власних назв таких рухів, організацій та ін. і від прізвищ їхніх лідерів: *компартієць*, рідше *компартіїтник* (член Комуністичної партії — замість нейтрального *комуніст*), *рухівець* (член Народного руху України), *нашоукраїнець* («Наша Україна» — партія, фракція у ВР), *регіональник* (те саме, що *регіонал*: див. нижче), *б'ютівець* (БЮТ «Блок Юлії Тимошенко» — виборчий блок, фракція у ВР), *унсовець* (член УНСО — Української народної самооборони), *свободівець* (член партії «Свобода»), *«УДАРівець»* / *«ударівець»* (член партії «Удар» — Український демократичний альянс за реформи), *«єдиноукраїнець»* (член фракції «За єдину Україну», «Єдина Україна»); *майданівець*, *свромайданівець*, *автомайданівець* — *атимайданівець* (див. на початку п. б); від прізвищ політичних лідерів — з розпадом Народного

руху України на дві організації: «чорноволівець», а згодом «удовенківець» — «костенківець» («Удовенківці» мають свого кандидата, тож і «костенківці» повинні мати». — УМ, 8.05.1999) — від прізвищ Чорновіл, Костенко, Удовенко; *кучміст* (*кучмівець*), *ющенківець*, *тимошенківець*, *симоненківець*, *вітренківець* та ін. (уживаються також *януковець*, *януковичівець*, але з низькою частотністю — через «незручність» для таких словесних операцій прізвища четвертого Президента України); щодо вірян та симпатиків певних конфесій: *філаретівець* (від *Філарет* — предстоятель УПЦ КП), *сабоданівець* (від *Сабодан* — світське прізвище митрополита Володимира, предстоятеля УПЦ МП); *руніврівець* (від РУНВіра) та ін.;

з усиченням: *автокефал* — той, хто належить до вірян Української автокефальної православної церкви; *міжрегіонал* — 1) член Міжрегіональної депутатської групи (у Верховній раді СРСР у 1990–91 рр.); 2) член партії «Міжрегіональний блок реформ» (90-і рр.); *регіонал* — член або представник чи симпатик Партії регіонів України; *федерал* — федераліст, прихильник федералізації України (пор. сучасне рос. *федерал* — службовець, представник федерального, тобто загальнодержавного, органу, служби, зокрема військовослужбовець збройних сил Російської Федерації — на відміну від членів недержавних військових об'єднань — у Чечні тощо), *сепарат*, *сепар* — сепаратист (2014 р.: про представників проросійських сепаратистських рухів на Південному Сході України, а особливо про членів відповідних збройних формувань у Донбасі); *рідновір* — член релігійної громади Рідна віра; як мовна гра: «*риг*», переважно мн., зневажл. — те саме, що *регіонал* (у лексиконі опонентів);

серед субстантивованих прикметників — назви членів та прихильників політичних партій за кольорами та іншими особливостями їхніх партійних прапорів (див. 3.6): активізація давно вже наявних *червоні*, *жовтоблакитні*, перенесення на вітчизняний ґрунт «*коричневі*» (взаємна характеристика в полеміці між лівими силами і правими української національно-державницької орієнтації; щодо лівих — також «*червоно-коричневі*»), «*зелені*» і утворення від початку 2000-х років нових найменувань. Це з одного боку — «*помаранчеві*» (у мові опонентів частіше «*оранжеві*»), а після розвалу коаліції «помаранчевих» — також «*біло-сердець(и)ні*» (про Блок Юлії Тимошенко, на прапорі якого фігурує імітація червоного серця на білому тлі); з протилежного боку — *біло-блакитні(-голубі, -сині)* (про Партію регіонів);

в) за сферою або родом занять (зрозуміло, що для нашої теми важливі насамперед нові або ті, що постійно перебувають у центрі уваги суспільства, зокрема засобів масової інформації, галузі, установи та ін.): працівники різних державних структур — *силовик* (представник «силових» структур, відомств — Збройних сил, МВС, СБУ і т. ін.), *есбеушник* (співробітник Служби безпеки України), *даї(ї)вець* (працівник ДАІ), *еменесник*, *надзвичайник*, рідше *міненесник*, *міненесівець* (працівник Міністерства з надзвичайних ситуацій), *змпівівець* (ЗМОП — загін міліції особливого призначення), *спецпризначенець*, а згодом також «*беркутівець*» (підрозділу «Беркут» у складі МВС), *податківець*, рідше *податковик*; працівники ЗМІ — *інформаційник*, *медійник* або *мас-медійник*, *телевізійник*, *радійник*; *комп'ютерник*, *інтернетник*, *ІТ-шник* (*айтішник*; нормативніша форма *айтишник* практично не вживається), тобто фахівець з інформаційних технологій; *рекламник*, *піарник*; *комерційник* — 1) підприємець-приватник; 2) студент-контрактник; *кооперативник* (кооператор — у часи «перебудови»); *біржовик* (той, хто займається біржовими операціями; актуалізоване щодо реалій сучасної вітчизняної дійсності); *готельник*

(представник готельного бізнесу), *кабельник* (працівник у сфері кабельного телебачення), *паркувальник* (працівник, що займається паркуванням автотранспорту на вулицях міст) та ін.; *спроценець* (підприємець, що працює за спрощеною схемою оподаткування); *мануальник* (фахівець з мануальної терапії); *попсовик* (поп-співак); *човникар* (той, хто займається «човниковим» бізнесом: див. 3.6); зі сфери нелегальної і кримінальної діяльності: *тіньовик* (представник тіншової економіки; актуалізоване); *мафіозник*, з різновидами, «спеціалізаціями» (наявність суфікса *-щик* свідчить про те, що такі слова звичайно переймаються з російської мови): «*серійн(и)к*» (серійний убивця, а також злодій, що здійснив низку пограбувань, гвалтівник, що здійснив низку зґвалтувань), «Слідчі вже довели причетність цієї групи “*клофелінщиків*” до шести розбоїв» (О. Узарашвілі. — ВЗ, 4.07.2013. с. 4), «— Під контролем Бабая працювали кишенькові злодії, “*наперсточники*”, “*клофелінщиці*”, контрабандисти, валютні міняйли... та “*квартирниці*”, — розповів про висновки міліції заступник начальника... — ...Повернення до іменних квитків аж ніяк не вдарило по “вокзальній мафії”. Просто перекупників замінили “*білетники*»» (О. Узарашвілі. — ВЗ, 6.06.2013. с. 22); *довічник* (той, хто засуджений до довічного ув'язнення);

з усіченням: *індивідуал* (той, хто займається індивідуально-трудовою діяльністю — у часи «перестройки»); *муніципал* (працівник муніципальних органів; співробітник муніципальної міліції: «...на платній стоянці стояли *муніципали*, біля входу на ринок чергував міліціонер». — ВЗ, 18.07.2002, с. 12); *перекуп* (перекупник — переважно про тих, хто займається перепродажем автомобілів); зі стягненням словосполучення та усіченням його компонентів: *сисадмін* — системний адміністратор (у комп'ютерному сленгу);

2) на позначення неістот — як абстрактних понять, так і конкретних предметів (про актуальність у житті суспільства позначуваних відповідними словами понять свідчить не тільки значення цих слів, а й частотність їх уживання в мовленні, що й приводить — як наслідок, з одного боку, принципу економії мовних зусиль, а з другого боку, прагнення до експресивності мовлення — до утворення їх стягнених, конденсованих форм):

а) із суфіксами *-ник*, *-ик* — на позначення переважно предметів (з можливою універбацією атрибутивних словосполучень): *безпілотник* — безпілотний літальний апарат, *броник* — бронезилет (обидва ці слова стали досить уживаними під час антитерористичної операції в Донбасі 2014 р.); *валютник* — пункт обміну валюти; *відик* — 1) відеомагнітофон; 2) відеофільм; *зарядник* — зарядний пристрій (для мобільних телефонів і т. ін.); *касетник* — касетний магнітофон; *мобільник* — мобільний телефон; *обмінник* — пункт обміну валюти (розм. *обмінний пункт*); *цифровик* — цифровий фотоапарат; у музикантів, співаків: *дебютник* — дебютний диск (альбом), *сольник* — 1) сольний концерт; 2) сольний диск (альбом) співака, музиканта, ансамблю; у комп'ютерній технології: *планшетник* — планшетний комп'ютер (у формі планшета), *пошуковик* — пошукова програма (в інтернеті), *серійник* — серійний номер (у комп'ютерних програмах), *системник* — системний блок;

б) з усіченням (апокопоєю) і лексикалізацією компонентів слів:

від прикметників: *адекват* — *неадекват* 2 — що-небудь, адекватне / неадекватне чомусь іншому; *адекватний* / *неадекватний* психічний стан людини (*бути в адекваті* — *не в адекваті* / *в неадекваті*; *Повний неадекват!*); *астрал* — так званий астральний стан (в окультизмі); *ексклюзив* — 1) ексклюзивний мате-

ріал (у ЗМІ); 2) ексклюзивне право на що-небудь (іменник, уже наявний до того в англійській мові); *інтерактив* — інтерактивне спілкування; *корпоратив* — корпоративний захід: вечірка, свято та ін. (*новорічний корпоратив*; *банк відзначає свій корпоратив*); *креатив* — про що-небудь креативне (див. 5.3.1); *провокатив* — про що-небудь провокативне; *офіціал 2* — *неофіціал 2* — про що-небудь (товар, послугу, службу тощо) офіційне / неофіційне; з розвитком комп'ютеризації: *віртуал 2* — *реал* — про віртуальне (тобто світ інтернету, кіберпростір) / реальне середовище («У віртуалі панує повна свобода і демократія». — ДзТ, 25.11.2000, с. 20; «Люди йдуть у віртуал і забувають про реал»); *інтим* — у новішому значенні «інтимні, статеві стосунки» («Інтим не пропонувати!»); *міжбанк* — міжбанківський валютний ринок (*курс валют на міжбанку*); *офшор* — 1) офшорна зона; 2) офшорна компанія (*зарєєструвати компанію в офшорі*; *прокачувати гроші через офшори*); *синхрон* — 1) синхронний переклад; 2) синхронне (одночасне зі зніманням) записування звуку або синхронне озвучування; *травмат*, *пневмат* — травматичний (пневматичний) пістолет або рушниця;

від іменників: *комп* — комп'ютер, *ноут* — ноутбук; *ментал* — ментальність, менталітет («Можливо, далася взнаки різниця *менталу*, можливо, культур»: Р. Малко. — УС, 18.01.2001, с. 11); *мерс* — «мерседес» (особливо престижним у 90-і роки вважався «*шестисотий мерс*»); частіше це скорочення складних слів: *компакт* — компакт-диск («Альбом “Кому вниз” було видано одразу на трьох носіях: на касеті, *компакті* й на *відео*». — УС, 1.11.2001); *секонд* («Чимало країн, які теж пройшли “період секонд-хенду”, відмовилися від ввезення одягу та взуття “з других рук”. ... Наплив “*секонду*” негативно позначається на розвитку вітчизняної легкої промисловості»: Л. Федів. — ВЗ, 12.06.2003); *факс* — *телефакс* (хоча, можливо, вже від готового англ. *fax*); *шоубіз* — шоу-бізнес (пор. також уже готове англ. *show-biz*); *садо-мазо* — садомазохізм; особливо як автономізація першого регулярно вживаного компонента (переважно на -о) ряду слів: *аудіо* — аудіозапис, аудіоальбом, аудіокасета, аудіоплеєр; *відео* — 1) сфера, пов'язана зі створенням і відтворенням відеофільмів (*розвивати відео*); 2) відеофільм, відеокліп і взагалі відеозапис; відеокасета (*дивитися відео*); 3) відеомагнітофон; відеокамера (*знімати на відео*) і т. ін.; *стерео*; *порно* — 1) порнофільм; порносайт; 2) порнографія (*круте порно*; «Їхні канали вихлюпують в ефір кров, насильство, ну, звісно, *порно*». — СП, 1996, ч. 7);

зі стягненням словосполучення та усіченням його компонентів: *сухпай* — сухий пайок (поширилося під час воєнних подій у Донбасі 2014 р.);

як лексикалізація префіксів — *супер* (прикметник і прислівник): «Фільм — *супер!*», «Як справи? — *Супер!*»; «— О, то ви журналіст? *Супер*. Заходьте, подивитесь, як міліція працює» (ГПУ, 30.05.2013, с. 6);

у формі вже наявних слів (як мовна гра): *глянець* — 1) «глянцевий» журнал; 2) «гламурний» стиль (див. 5.3.1); *мило* — «мильна опера» (див. 5.3.4); *пілот* — пілотний проект, програма («Шалені гроші, кинуті на розкручування та виробництво *пілотів*, очікуваного результату не принесли, що не на жарт турбує президентських іміджмейкерів»: А. Данилов. — Д, 6.08.1999, с. 9); *плазма* — плазмовий телевізор; *пластика* — пластична операція (*робити собі пластику*);

в) як субстантивація прикметників (порядкових числівників): «*зелений*», перев. у мн. (звичайна розмовна назва долара США), «*дерев'яний*», перев. у мн. (зневажлива назва карбованців СРСР наприкінці існування радянського ладу, а потім і українських купонокарбованців); *податкова* [інспекція, адміністрація, служба] («— Знаєш, міліція, *податкова*, прокуратура — вони ж пов'язані. А мені до них то за ліцензією, то за звітом...». — Д, 12.12.1998; «— У моїх працівни-

ків є знайомі у багатьох магазинчиках і кіосках, до яких вони під реалізацію здають продукти і товари. — Але ж тобі потрібно звітувати *податковій?*». — КВ, 2.10.1998), *страхова* [компанія]; *мобільний [телефон]* (розмовляти по мобільному; подзвони мені на мобільний); *шестисотий* [«мерседес», «мерс»]; в ономастиконі — назва вулиці *Банкова*, де міститься резиденція Президента України: «У випадку, якщо... Литвина буде обрано спікером, то його місце на *Банковій* виявиться по-справжньому вакантним» (ДзТ, 11.05.2002).

6.5. Повніша вербалізація («ослівлення») ініціальних абревіатур, зумовлювана активним уживанням їх у розмовній мові: *віп* (дружина одного *віпа*: англ. *VIP* — див. 5.3.1); *есемес* (розслати *есемеси*: англ. *SMS* — Short Message Service); *піар* (займатися *піаром*: англ. *PR* — див. 5.3.1); *хайтек* (досягнення, виставка *хайтеку*: англ. *Hi-Tech* — high technology).

6.6. Суфіксація відносних прикметників. У загальних межах сучасної активізації творення відносних прикметників серед нових або актуалізованих прикметників (з можливим їх переосмисленням) можна виділити дві групи:

а) прикметники, утворені від давно вже наявних іменників на позначення актуальних у житті суспільства понять (це можуть бути кальки з англійської мови; іноді непросто навіть зрозуміти, чому ці прикметники не з'явилися давніше): *витрати*, мн. — *витратний* (матеріали); *зарплата* — *зарплатний* (рахунок у банку, картка; *погасити зарплатні борги*); *влада* — *владний* (повноваження, органи, *вертикаль*; це, звичайно, прикметник безпосередньо відіменникового творення, а не переосмислення від уже наявного якісного значення цього слова: *владний* — *характер, людина*); *безпека* — *безпековий* (*політика, договір, конференція* та ін. — очевидно, спочатку як калька з англійської: *security policy* і т. ін.); *протест* — *протестний* (*настрої в суспільстві, рух, акція, виступ, електорат*); *репутація* — *репутаційний* (*ризик, втрата, удар*); прикметники *проблемний, системний* у нових значеннях, що їх теоретично можна виводити як від попередніх їхніх значень (лексико-семантичний процес), так і від відповідних іменників (словотворчий процес):

проблемний (*шкіра, волосся* і т. ін. — з реклами відповідних засобів догляду за тілом, пор. англ. *problem skin* і т. ін.; *діти*: досі словники пропонували переклад *problem children* як *важкі діти*); з утворенням прислівника: «З ним *проблемно* працювати»¹³;

системний у нових значеннях (з наближенням до значень прикметника *систематичний*) «упорядкований, організований» (*заходи, дизайн, розміщення реклами* та ін.), «регулярний; постійно повторюваний» (*суспільне явище, криза, бездіяльність влади* та ін.) і (з агентивними іменниками) «який відзначається названими вище особливостями» (*банк*); з утворенням опозиції *системний* — *несистемний*: *ризик* (у комерційній, фінансовій діяльності), *опозиція, характер чого-небудь* («порушення під час виборів мали *системний / несистемний характер*»); «Костянтин Матвієнко...: — Уряд Юлії Тимошенко був найбільш *несистемним* і некомпетентним урядом за всю історію незалежної України» (Д, 12.03.2010); з утворенням прислівників: *системно* — *несистемно*;

¹³ Очевидно, таке значення *проблемний* сформувалося (під впливом англійської мови) на основі активізованого останнім часом уживання іменника *проблема* у значенні «складна справа; труднощі»: *мати проблеми з чимось*; «У мене *проблеми*»; «Це не *проблема!*» (тобто це можна легко розв'язати); «Вчимось писати *без проблем*. Прописи для дошкільнят» (навчальне видання; автори В. В. Федієнко, І. С. Марченко. — Х., 2000); зокрема, у зворотах-предикативах *без проблем, жодних проблем* (калька англ. *no problem*) — як реакція-відповідь на певне запитання або сумніви.

б) прикметники, утворені від невідмінюваних іменників на -о і незмінних прикметників (пор. наявні вже давно *бежевий, бордовий, пальтовий* і под.): *ембарго* — *ембарговий, евро* — *євровий* (рахунок у банку, 100-єврова банкнота), *радіо* — *радійний*; «діти *індиго*» — «*індигові діти*», *супер* («Фільм — *супер*» і под.: див. 6.4 п. 2б) — сленг. *суперовий* (*суперовий фільм*; можливо, не без впливу польської мови) з похідними *суперово* («— Пахне *суперово*, і ніякої хімії». — ГПУ, 17.05.2013, с. 11) і навіть оказ. *суперовість* («Стовідсоткова “*суперовість*»»). — УМ, 1.03.2011, с. 14); від атрибутивних компонентів складних слів: *топ-тема, топ-політик* та ін. (див. 5.3.3.1) — *топовий* (*тема, випуск новин, політик* і под.); *онлайн-режим* (-*словник, -маркетинг* тощо) або *режим* (*словник* тощо) *онлайн* — *онлайновий режим* (*словник* тощо).

7. «Лібералізація» критеріїв оцінювання. Протягом досліджуваного періоду відбувалося збільшення, з одного боку (в офіційній сфері), кількості тих реалій, які [нібито] посідають чільні місця в тих чи інших царинах суспільного життя та у відповідних системах цінностей суспільства, а з другого боку (в неофіційній сфері), — кількості тих осіб, які [нібито] заслуговують на ті чи інші «почесні» іменування, титулування, що, природно, не могло не призводити до більшого або меншого «розмивання» вже усталених уявлень суспільства про систему своїх ціннісних орієнтирів аж до певної девальвації цих понять. Це відбувається в загальному контексті демократизації внаслідок занепаду попередньої суворої ієрархізації норм суспільного життя, а також як один з наслідків поширення в суспільстві процесів культурно-мовної глобалізації (див., наприклад, у пп. 5.3.1, 5.3.3.2 на прикладі слів *еліта, інтелектуал*).

Так, унаслідок реорганізації за «світовими» зразками системи освіти, перше, зник попередній усталений класифікаційний («ранговий») поділ між вищими і середніми спеціальними навчальними закладами, коли *технікуми* та новозапроваджені *коледжі* також стали вважатися ВНЗ, хоча й нижчих, ніж *університет, академія, інститут*, категорій, — першої і другої, що не могло не призвести до певної девальвації поняття вищої освіти й, відповідно, суспільного статусу тих, хто її здобув. По-друге, у зв'язку зі зростанням кількості *університетів* (на місці колишніх інститутів, а також новостворюваних) та *академій* (замість колишніх університетів та інститутів) відбулося певне пониження їхнього статусу, «престижності» (у радянський час у столиці України був тільки один університет, а в республіці в цілому університети були навіть не в кожному обласному центрі); тепер виникло протиставлення *класичний*, тобто такий, який існував до цього, — *галузевий*, або *профільний* (аграрний, медичний, педагогічний та ін.), *університет*. Поступово стало досить частотним запроваджене в середині 90-х років у складі назв закладів, установ і т. ін. почесне звання *національний* (з метою підкреслення особливо високого місця їх серед інших подібних: див. 4.1 п. 3г): так, серед «класичних» університетів уже, очевидно, всі здобули цей статус, як і в ряді галузевих. Зросла частотність уживання слів на позначення звань, ступенів і т. ін., пов'язана зі зростанням у цей час кількості осіб з відповідними званнями та ступенями (з розрахунку на відповідну загальну їх кількість у певній сфері)¹⁴ — наприклад, зі званням *генерал* у Збройних силах і правоохоронних органах України: «Зорепад зі щедрої руки. Переважна більшість генера-

¹⁴ Пор. також, наприклад: «Сьогодні в державі налічується 285 титулованих *Героїв України*, обраних не нами. ...2005 рік. Українська поетеса Ліна Костенко відмовляється поповнювати лави героїв, коментуючи свій вчинок такими словами: “Політичної біжунтерії не ношу!”» (С. Буй.— Д, 12.07.2013, с. 6).

лів українського війська ніколи не командувала ротою, батальйоном чи полком» (В. Рось. — УС, 28.09.2000, с. 6), з почесним званням *народний артист України* у сфері мистецтва (уже майже з рівномірним охопленням різних видів і жанрів мистецтв аж до естради, чого не було в радянський час, зі зниженням вікового порога здобувачів)¹⁵, з ученим званням *професор*, з науковими ступенями *кандидат* і *доктор наук*¹⁶.

У неофіційній сфері свідченням досить вільного, не завжди достатньо критичного ставлення до відповідних звань та обережного поводження з відповідними словами стало *академік* — у зв'язку з появою помітної кількості організацій під самоназвою громадських академій (Академія наук вищої школи України, Академія наук вищої освіти України, Академія гірничих наук України, Академія правових наук України, Українська академія акмеологічних наук, Українська академія оригінальних ідей та ін.) — на відміну від державних академій (Національної академії наук України і кількох галузевих, зокрема Національної академії аграрних наук України, Національної академії медичних наук України, Національної академії педагогічних наук України). Наприклад, *поет-академік* (у радянський час цей неофіційний титул мали, як відомо, Максим Рильський, Павло Тичина, Микола Бажан і з 1990 р. Борис Олійник, які були обрані дійсними членами Академії наук УРСР): «Приєднуємось до привітань на адресу *поета-академіка* з ювілейною датою!» — до ювілею Петра Харченка (ЛУ, 2.07.2009); «Музика NN, слова *поета-академіка* Володимира Матвієнка» — оголошення пісні (УР-1, лютий 2011 р.). Пор. різко критичні оцінки подібної практики: «В останні роки так багато стало “національних” університетів і *професорів*... Знецінено в нашому суспільстві й академічні цінності» (М. Брик, перший віце-спікер Національного університету Києво-Могилянська академія. — Е, 2.12.2004); «А “академіків” нині більше, ніж гицлів» (Степан Пушик, письменник. — У зб.: Українізація чи продовження русифікації. Художньо-публіцистичний збірник. Дніпропетровськ, 2002, с. 99).

Ще більшою мірою це стосується надання тим чи іншим особам подібних почесних означень у тих випадках, коли оцінка не мотивується, не підкріплюється жодними хоча б формальними «прив'язуваннями», наприклад: «учений (поет, митець та ін.) *європейського (світового) рівня / зі світовим ім'ям*» і под. (без зазначення, на підставі яких критеріїв робиться такий висновок). Набула поширення характеристика *золотий*: «У столичному готелі “Фейрмонт” меценати Юрій і Тетяна Логуші вперше присуджують нагороду “*Золоті письменники України*”. Серед сучасних авторів обрали 20 переможців. Тиражі книжок кожного перевищили 100 тис. примірників» (ГПУ, 30.11.2012, с. 35), особливо визначення «*золотий голос України*» (рідше: «*срібний голос України*»), причому нерідко щодо тих самих виконавців, що й «*золотий*»), яке стали вживати щодо цілого ряду як оперних, так і ще більшою мірою естрадних співаків (як цілком справедливо щодо таких виконавців, як, наприклад, Ніна Матвієнко або Анато-

¹⁵ Пор., наприклад: «Надання звання *народного артиста України* Олександрові Гаврилюку, мало відомому загальному виконавцю “блатняку” і нецензурного шансону... Звання присвоїли всупереч тому, що для цього потрібен 10-річний сценічний стаж, а пан Гаврилюк співає лише дев'ять років» (Блискавка, м. Львів, 2013, № 27, с. 3).

¹⁶ У радянський час починаючи з 60-х років певної «девальвації звань і ступенів» стала зазнавати спеціальність «*інженер*». Тому тепер, очевидно, далеко не всі наші співгромадяни переймаються відповідною повагою, читаючи на візитних картках і слухаючи під час рекомендації, представлення як промовця і т. ін. осіб з-за кордону, в тому числі й етнічних українців з діаспори, наприклад: «*Інженер* Степан Ільницький!»

лій Солов'яненко, так і щодо просто відомих або й мало відомих широкій публіці). Значно актуалізувалися в цілком серйозному вжитку з «прив'язуванням» уже й до вітчизняної дійсності метафоричні означення *зірка*, підсил. *суперзірка* — про широко відому, знамениту людину (звичайно у сферах мистецтва, спорту) (у радянський час так характеризували серед сучасників частіше відповідних осіб із зарубіжних країн, тоді як щодо «своїх» ці характеристики застосовували переважно з іронією), наприклад: «Неймовірна правда про *зірок*» (програма на т/к СТБ), «...підходить до стелажа з книжками співачка... Оксана Білозір. Із хвилину розглядає видання... про себе "*Біла зірка України*"» (Г. Остаповець. — ГПУ, 30.04.2013, с. 16); з актуалізацією відповідного похідного значення у прикметників *зірковий* і *зоряний*: «*Зіркове життя*» (програма на т/к СТБ), «— Знаєте, давно зауважив: що ліпший актор (я не кажу навіть — "*зірковий*" чи не "*зірковий*"), то краща він людина» (Е, 18.04.2013, с. 16). З іншого боку, почастішали й критичні оцінки такого захоплення «астрономічною» назвою: «— Знаєте, тоді ніхто не називав себе "*зіркою*" (навіть слова такого не було), а тепер усі — "*зірки*", але зібрати аншлаг не можуть навіть удома» ([Із інтерв'ю з колишнім керівником ансамблю «Смерічка» Левком Дутківським]. — Е, 18.04.2013, с. 16), «— За десятиріччя праці над піснею я зазнавала і успіхів, і падінь. І саме тому я ніколи не вдаю із себе *зірку* — це просто смішно» ([Із інтерв'ю зі співачкою Марією Бурмакою]. — УС, 24.02.2000, с. 16); «*зіркова (зоряна) хвороба*» — несхв.-ірон. про зарозумілу поведінку людини, що має широку популярність (відоме ще з останніх десятиліть радянського часу), з подібними ж значеннями: «*зірковий*» комплекс, «*зірковість*»: «Симптоми "*зоряної хвороби*" в роботі неприпустимі. Модель повинна без коментарів робити все, що скажуть» (Т. Корпусова. — УМ, 13.11.1999, с. 8), «— Як титул призера світової першості змінює психологію та світогляд боксера? — Можу сказати, що жодних змін у собі я не помітив. Усе, як і було до "*мундіалю*" — ніякої зверхності, зарозумілості чи "*зірковості*" не з'явилося (сміється)» (УМ, 1.11.2013, с. 23).

Серед прямих, неметафоричних означень не можна не звернути уваги на значно більшу, ніж у попередній період, частотність і широту застосування слова *видатний* щодо наших сучасників (у тих випадках, де до цього, очевидно, обходилися б означенням *відомий*): «*видатна українська співачка* Софія Ротару» (т/к «Студія 1 + 1», ТСН, 7.08.2008), «Презентація поетичної книги *видатного українського перекладача* Дмитра Паламарчука» (ЛУ, 28.03.1996, с. 8), «Президент України вітав у своїй резиденції з 8-им Березня *видатних жінок* країни» (т/к ICTV, «Факти», 6.03.2012), «Львівщина сумує з приводу втрати *видатної людини* NN...» (ВЗ, 20.06.2013, с. 14: некролог у зв'язку зі смертю жінки — колишнього районного судді та адвоката — від колективу одного з районних судів міста); рідше *визначний*: «— Як ви поясните успіх "*Гаррі Поттера*" в Україні? — ...Крім того, велику роль відіграла гарна обкладинка *визначного українського художника* Владислава Єрка» ([Інтерв'ю з видавцем І. Малковичем]. — ВЗ, 19.02.2004, с. 8). Якоюсь мірою ця тенденція торкнулася вже й епітетів *великий* і навіть *славетний*, *легендарний*, наприклад: «Наша розповідь про *великого* українця сучасності — ректора Острозької академії NN» — з нагоди присвоєння йому звання Героя України (т/к ICTV, «Факти», 23.08.2009); книжки з назвами на зразок «*Славетні жінки України*» (Х., 2005): розповіді про 500 відомих жінок сучасної України; «13.00. *Легендарна телеведуча* Ольга Герасим'юк розповідає про правду і неправду в телеєфірі... 15.00. Зустріч з *легендарним українським письменником*, лауреатом Шевченківської премії Валерієм Шевчуком» (з програми однієї з акцій у межах XXI Форуму видавців у Львові: ВЗ, 12.09.2014, с. 9).

Стало вживатися запозичене *селебритиз* (частіше всупереч правопису — *селебритіз*) — у множині (англ. *celebrity* — знаменитість: про людину): «Податківці добрались до “зірок”... — Важливим є підвищення добросовісності сплати податків українськими *селебритіз*..., — заявив директор департаменту оподаткування фізичних осіб» (ВЗ, 18.10.2012, с. 5).

Потужним стимулом для активізації вживання «суперлятивних» характеристик, у тому числі й самохарактеристик, стало посилення соціальної конкуренції між різними суспільними верствами та окремими особами в умовах нової організації суспільного життя на засадах ринковості в економіці та структурованості в політичному житті з необхідністю постійного рекламування товарів і послуг та високого позиціонування організацій та осіб (див. також п. 5.3.3.1), зростання ролі особистісного начала й, відповідно, особистої турботи за своє «місце під сонцем». Ось, наприклад, зразок подібних дискурсів зі сфери добре-таки забутої за радянський час тематичної сфери: «*Легендарна знахарка і спасителька Ірина. ...Неймовірного для неї не існує*», «*Ясновидиця. Потомствений маг. Магістр вищої категорії. Провидиця Раїса Василівна має унікальний спадковий дар*» (з оголошень у газ. «Київ на долонях», 2013 р.). Така легкість у вживанні «суперпозитивних» характеристик і широта їх застосування не можуть, природно, не призводити до їх девальвації, хоча, з іншого боку, успішне функціонування подібних сфер діяльності, як і великі затрати на рекламу різноманітних товарів і послуг, свідчать про те, що впливи такої стилістики на масову свідомість суспільства є достатньо очевидними.

З'явився такий жанровий різновид офіційно-ділового стилю, як *резюме* (нове значення цього слова — з англ. *résumé*) — самохарактеристика особи з метою запропонувати себе на бажану роботу, де претендент сам подає себе тільки з позитивного боку (звичайно, у достатньо стриманій формі — на відміну від наведеного вище прикладу і подібних до нього, але, з іншого боку, не так стисло і скупо, як у «характеристиках» радянського часу), наприклад: «Особисті якості: комунікабельність, відповідальність, творчий підхід до виконання поставлених завдань».

Практика надавання позитивних оцінок конкретним особам-сучасникам та їхній діяльності пройшла в радянський час шлях дуже помітної еволюції від надміру «епітетів величності, колосальності»¹⁷, наївно-захопленої, патетичної манери їх висловлювання (зокрема, із застосуванням слова *вождь* також у множині щодо представників революційного керівництва різного рангу) до унормування й навіть жорсткої регламентації, особливо в добу правління Й. В. Сталіна (це обмеження, однак, не стосувалося «перших осіб» держави: «Слава великому Сталіну!» і под., збірних образів радянської доби на зразок «славна Комуністична партія» і «героїчний радянський народ» та характеристик реалій-артефактів радянської дійсності: «найбільший у світі / в Європі» — про ГЕС, домну та ін., «уперше в світі...» і под.). Застосування в офіційній сфері, у ЗМІ щодо певної конкретної особи не тільки того чи іншого з означень на шкалі оцінок *відомий* — *визначний* — *видатний* — *великий*, а й таких формул мовного етикету, як скорочені або повна форма слова *товариш*: *т.* — *тов.* — *товариш*, було регламентоване. Переважна більшість громадян СРСР — практично всі, крім невеликої групи осіб з найвищого керівництва, — стала іменуватися «*простими радянськими людьми*» (це не мало сприйматися як їх приниження), і їм належало бути *скромними*:

¹⁷ Селищев А. М. Язык революционной эпохи : Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926).— М., 1926.— С. 129.

скромний трудівник NN, скромна жінка і под.; звичайним явищем були заклики до скромності в поведінці й побуті: «Скромнішим треба бути!», а неофіційно та кож — «не висовуватися», «не лізти, куди не просять».

У свідомості людей старших поколінь усе це, звичайно, ще не стерлося в пам'яті, і багато хто з них, очевидно, морщиться (як свого часу від такої «пишної» етикетної формули часів «пізнього Брежнєва», як «товариш Леонід Ілліч Брежнєв», — на фоні звичайних для тієї доби офіційних іменувань на зразок або «товариш Петренко», або ж «Леонід Ілліч Петренко»), нерідко чуючи навколо себе характеристики своїх сучасників на зразок *визначний* і *видатний*. Однак разом з розвитком у людей ініціативності, підприємливості, прагнення самому утверджуватися в житті, а не чекати, коли тебе порекомендують «старші товариші», дедалі більше розмивається й відходить у минуле навіть саме розуміння «скромності», пор., наприклад: «Хочу без зайвої скромності сказати (знаєте, скромність — це найкоротший шлях до невідомості і бідності), що я вніс на розгляд Верховної Ради проект Кодексу законів про культуру», «— Я неодноразово повторюю, що скромність — це найкоротший шлях до невідомості і бідності» ([Із інтерв'ю з Михайлом Поплавським, широко відомим в Україні ректором одного зі столичних університетів, політичним діячем, бізнесменом, естрадним співаком]. — ВЗ, 21.06.2003, с. 3; УМ, 30.04.2013, с. 13) (таке «визначення» скромності було відоме й давніше, але так відверто й публічно його не намагалися спростовувати). Хоча, звичайно, конотація несхвальності, закладена в одиницях на зразок *самореклама*, як і в новіших *самопіар*, *самопіаритися* (див. 5.3.1), лишається цілком очевидною й тепер.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ГАЗЕТ І ЖУРНАЛІВ: ВК — «Вечірній Київ»; ВУ — «Вільна Україна» (м. Львів); ГПУ — «Газета по-українськи»; ГУ — «Голос України»; Д — «День»; Дз. т. — «Дзеркало тижня»; Е — «Експрес» (м. Львів); ЗВУ — «За вільну Україну» (м. Львів); КВ — «Київські відомості»; КС — «Кримська світлиця» (м. Сімферополь); ЛУ — «Літературна Україна»; МУ — «Молодь України»; НІ — «Незалежний погляд»; ПІК — «Політика і культура»; РІО — «РІО: Реклама. Інформація. Оголошення» (м. Київ); РУ — «Радянська Україна»; СП — «Слово Просвіти»; УГ — «Українська газета»; УК — «Урядовий кур'єр»; УМ — «Україна молода»; УР-1 — Перший канал Українського радіо; УС — «Українське слово».

О. О. TARANENKO

FORMATION OF THE NEW SYSTEM OF SOCIAL VALUES AND PRIORITIES OF THE UKRAINIAN SOCIETY (based on the late XXth — early XXIst century Ukrainian language materials). VII

The article focuses a) on the certain nominative and axiological tendencies in the development of word-formation in the Ukrainian language of the late XXth — early XXIst century (there are first of all the suffixation processes) as a reflection of the new system of social values and priorities of the Ukrainian society, b) on the phenomenon of «liberalization» of criteria of the social evaluation (according to the language data).

Key words: key words in the Ukrainian language of the modern age, nominative and axiological tendencies in the Ukrainian language of the modern age, word-formation processes in the modern Ukrainian language.

(Закінчення див. в одному з наступних номерів журналу)